

commentaar nd.nl/commentaar
Jan van Benthem

REVOLUTIE

Er vallen weer doden op de pleinen van Egypte, in botsingen tussen politie en betogers. De directe aanleiding is de woede over het lakse optreden van de politie tijdens de bloedige rellen in het voetbalstadion van Port Said. De achterliggende reden is dat de revolutie in Egypte is 'verraden en gekidnap't door de militaire raad en de islamistische Moslimbroederschap, zoals de Egyptische krant *Al-Ahram* schreef.

De militaire leiders hebben het vertrouwen van het volk verspeeld door na de val van president Mubarak er alles aan te doen, zelf de macht in handen te houden. Dat is een van de belangrijkste frustraties van de jongeren, die hoopten op meer vrijheid van meningsuiting. Velen van hen zitten nu gevangen en diverse democratische bewegingen die onder Mubarak nog wel konden werken, zijn inmiddels verboden. De legerleiding heeft zichzelf daarmee van medestander tot vijand gemaakt. Tegelijk is de politieke omwenteling in de politiek en het parlement gekaapt door de Moslimbroederschap, zoals velen vorig jaar al vreesden.

Belangrijker is dat de werkelijke achtergrond van de onvrede, een uitzichtloos bestaan voor miljoenen, niet is veranderd. Integendeel, de economie van Egypte is sterk achteruitgegaan, het land kent een acute financiële crisis en de prijzen van primaire levensbehoeften en brandstof dreigen opnieuw sterk omhoog te gaan. Voor afgestudeerde jongeren zijn er nauwelijks banen, voor laagopgeleiden is er nauwelijks een bestaanminimum. Dit geldt niet alleen voor Egypte. In vrijwel alle landen van de 'Arabische lente' is een economische winter gekomen. Egypte, Jemen en Syrië voorop. Zelfs in Marokko, waar de koning voorzichtige hervormingen heeft doorgevoerd, is de wanhoop tastbaar. Vorige week viel daar de eerste dode door zelfverbranding als vorm van protest: Abdelouhab Zeidoun, 27 jaar oud en pas getrouwd. Net als ruim een derde van alle jonge academici kon hij geen baan vinden en zo geen zelfstandig leven opbouwen.

De Arabische omwentelingen 'stemmen tot mild optimisme', schreef minister van Buitenlandse Zaken Uri Rosenthal eergisteren. De bekende commentator Fareed Zakaria vraagt om geduld – de opbouw van de democratie in Europa en Amerika vroeg tenslotte ook veel tijd en ging bovendien gepaard met veel geweld. Het symbool van de Franse Revolutie werd immers niet vrijheid, gelijkheid en broederschap, maar de guillotine.

Maar juist omdat we dit weten, is het van belang dit in de Arabische landen te helpen voorkomen. Dat vraagt betrokkenheid, politiek en economisch, ook in een tijd waarin Europa en de VS het zelf moeilijk hebben. Anders is het vrije Westen niets beter dan de Egyptische politie: weten dat er geweld aankomt, maar ervoor kiezen niets te doen. Dat grenst aan verrijfbaar nalatigheid.

THEO BOER EN STEF GROENEUWOD • protestants ethicus resp. senior manager KPMG Plexus en oud-directeur Lindeboom Instituut nd.nl/opinie BEELD NEDERLANDS DAGBLAD

VROEGCHRISTELIJKE DENKERS TEGEN ZELFGEKOZEN DOOD

...Kerkvaders, maar ook de filosofen uit de Oudheid, moesten niets hebben van de zelfgekozen dood, waarvoor vandaag steeds meer wordt gepleit. Dat blijkt uit een onderzoek dat vanmiddag wordt gepresenteerd. En minstens evenzeer als nu wisten men hoe groot het lijden kon zijn.

In de eerste eeuwen na Christus groeide het christendom uit van een sekte met een paar honderd leden tot een godsdienst die bijna de hele Griekse en Romeinse cultuur stempelde. Die eerste eeuwen zijn voor ons huidige denken van niet te onderschatten betekenis. Hoe dacht men destijds over medisch-ethische zaken? Valt er op dat terrein wat van de Vroege Kerk te leren? We hebben ons een jaar lang met die vraag beziggehouden. Een van de terreinen die wij onderzocht hebben, is de visie van de kerkvaders op het zelfgekozen levensende.

In moderne pleidooien voor het recht op een zachte, zelfgekozen dood wordt nogal eens teruggegaan naar filosofen uit de Oudheid – uit de tijd van voor de kerkvaders. Misschien moet dat ook wel: bij filosofen van na de Verlichting zul je weinig sympathie voor zelfdoding aantreffen. Hobbes wijst zelfdoding als tegennatuurlijk van de hand; Kant, de filosoof van de autonomie – aan hem hebben wij het huidige debat over 'Uit vrije wil' indirect mede te danken – wijst zelfdoding af omdat je daarmee je autonomie om zeep helpt; zijn tegenvoeter, de utilist en liberaal Mill, stelt zelfdoding op één lijn met het jezelf verkopen als slaaf; en de existentiële filosoof Camus beschouwt zelfdoding als een mensonwaardige vlucht uit de hardheid van het bestaan, even verwerpelijk als illusies of religies. De lijst zou veel langer kunnen.

Tegen het beeld dat sommigen daarvan hebben, voerden echter ook in de Oudheid maar weinig filosofen een pleidooi voor zelfdoding. Zeker, de Stoïsche filosoof Seneca stierf door de gifbeker en eeuwen voor hem deed de grote Socrates hetzelfde, in aanwezigheid van zijn vrienden – ook allemaal filosofen. Omdat zij dat met grote waardigheid deden, ging hun zelfdoding bekendstaan als een soort voorbeelddood. Maar daarbij zou je bijna vergeten dat zowel Seneca als Socrates door de staat tot de doodstraf waren veroordeeld. Vlak voor zijn dood sprak Socrates zich nog uitdrukkelijk uit tegen de eigenmachtigheid van een zelfgekozen dood. Ook de grote wijsgeren Aristoteles en Plato wezen zelfdoding af, net als Hippocrates, de grondlegger van de westerse geneeskunst.

dapper

Als de kerkvaders zich eveneens keren tegen zelfdoding, is hun front vooral de Stoa, een wat jongere filosofische stroming. Volgens de stoïci is het de bedoeling van een mens te leven in waardigheid en vrijheid te leven volgens de natuur. Als de natuur het echter té bont maakt, mag een mens zich desnoods van het leven beroven. Augustinus gaat op dit punt in de aanval. Als je op het beslissende moment je lot niet draagt, ben je in hoge mate inconsequent. Als theoloog voegt hij daaraan toe dat het ware geluk van een mens vriendschap is met God, en die vriendschap is zelfs in het lijden nog springleidend. Net als Aristoteles noemt Augustinus zelfdoding eerder laf dan dapper. Nu weten ook de kerkvaders dat het le-

Augustinus ziet de zelfgekozen dood als nederlaag voor het leven. Het is een groter kwaad dan het kwaad dat we ermee denken te verhelpen, meent de kerkvader, hier geschilderd door Sandro Botticelli.

ven een mens buitengewoon zwaar kan vallen. Maar ze weigeren om zelfdoding als een oplossing voor dat lijden te zien. Veeleer zien ze zelfdoding als het veroorzaken van een nieuw probleem. Lichaam en ziel, aldus Augustinus, horen onlosmakelijk bij elkaar. Het lichaam is geen 'ornament', maar een wezenlijk bestanddeel van het menszijn. De gedachte dat je de ziel door het doden van het lichaam van zijn ellende kunt bevrijden, wijst hij af met een verwijzing naar de eenheid van die twee. Augustinus ziet de zelfgekozen dood als nederlaag voor het leven. Wat is er aan de hand, vraagt hij zich af, wanneer wij onze natuurlijke hang om te leven opgeven? Is dat niet nog een groter kwaad dan het kwaad dat we ermee denken te verhelpen? Justinus de Martelaar – zijn naam spreekt boekdelen – wijst zelfdoding als oplossing voor vervolging af en citeert dan de cynische toon van zijn vervolgers: 'Dood toch uzelf, ga maar vast naar uw God!'

geduld

In plaats van de dood er actief bij te halen, dringen de kerkvaders aan op geduld, *patientia*. Expliciet en impliciet komen we in de geschriften van de

kerkvaders desondanks wel een zeker begrip tegen voor de argumenten pro. In *De Civitate Dei* (De Stad Gods) schrijft Augustinus: 'Er blijft nog maar één enkele reden over (...) om een zelfmoord nuttig te achten: dat men vreest om, door genot verleid of door pijn geteisterd, tot zonde te vervallen.' Maar ook dan is zelfdoding geen oplossing. De dood kan de poort zijn tot een oplossing, tot de verlossing van een mens, maar, aldus Augustinus, 'die dood moet dan wel van elders komen'. Als de dood langzaam komt, hoeven wij haar niet af te weren. Geen vitalisme – de visie dat we tegen elke prijs moeten doorbehandelen. En de indruk bestaat dat einde-loos doorbehandelen in de huidige tijd een van de oorzaken kan zijn van een euthanasieverzoek.

Bij het lezen van de kerkvaders, van hun stellige afwijzen van zelfdoding en van hun aandringen op het oefenen van geduld, kwam ons een beroemd geworden citaat van C.S. Lewis in gedachten. In *The Problem of Pain* zegt hij: 'Leg dit boek terzijde en probeer vijf minuten stil te staan bij het feit dat alle grote religies vanaf het begin werden gepreikt en in praktijk gebracht in een wereld zonder chloroform.'

bezoeking

In de studie die wij van de kerkvaders hebben gemaakt, zijn we meermalen gestuit op veel ellendige details over wat mensen elkaar aandoen, over de ernst en de duur van ziekten, over de bezoeken van een pijnlijke dood en over het schrikbarende tekort aan mogelijkheden om daar wat aan te doen. Dat de kerkvaders de dood weliswaar verwelkomen, maar haar er desondanks nooit actief bij halen, dat zij aandringen op geduld, kunnen we niet afdoen als een vorm van achterhaald moralisme. Daar waren hun ervaringen, ook met hun eigen leed, te ernstig voor. Mét vele filosofen voor hen, en gesteund door de bij uitstek christelijke overtuiging dat God in het lijden bij mensen kan zijn – christenen kennen een gekruisigde God – wijzen ze mensen een weg om het onafwendbare lijden te doorstaan. Die stem uit de traditie mag niet verloren gaan.

►► Het onderzoek naar de visie van de kerkvaders op een zelfgekozen levens-einde werd gesubsidieerd door ZonMw, een organisatie die gezondheidsonderzoek en zorginnovatie stimuleert. Het rapport is gratis te bestellen bij zonmw.nl.